

Literêr aktueel

Hans Werkman

‘Boer van het alfabet’: Guillaume van der Graft

1. Brieven aan lezers: terug naar de natuur van de taal!

Een ‘sneeuw van titels’ noemt de Nederlandse dichter, lieddichter en vertoger Guillaume van der Graft zijn eigen werk. Het citaat is te vinden in zijn gedicht "Winterbrief" (828)¹. Hij heeft zijn *Verzamelde Gedichten* nauwkeurig gerangschikt naar ontstaansdata, omdat hij ze beschouwt als een soort levensverhaal (zie Van der Ent, 1990:44-52). Hij publiceerde ruim 70 boeken, boekjes en bundels. Zijn *Verzamelde Gedichten* bevatten, inclusief de nagekomen bundels, ongeveer 1000 gedichten, in zijn *Verzamelde Liederen* staan ongeveer 300 liedteksten voor liturgisch gebruik en zijn *Verzameld Vertoog* bevat zo'n 120 korte essays, maar dat is slechts een kleine keuze uit al de vertogen. De titels sneeuwen onophoudelijk op de lezer neer.

Van der Graft heeft zijn lezer lief, sterker: zonder de lezer is het ondenkbaar dat hij schrijft. Zijn bundel *Winter en later* uit 1984 opent met "Vier brieven aan lezers" (827-832) over die innige band tussen dichter en lezer. De dichter ligt als het ware – en nu komt de belangrijkste betekenis van de ‘sneeuw van titels’ aan de orde – onder de koude sneeuwlaag van zijn eigen titels te wachten op zijn lezer.

Nooit kom ik onder
die sneeuw van titels
schuw als een narcis
nieuw tot bloei,

¹ De tussen haakjes geplaatste nummers verwijzen naar de pagina's in de tweede druk van de *Verzamelde Gedichten* (zie ook bibliografie).

als je mij, lezer,
niet wilt zoenen

met de attentie
van een lente

Behalve de winter van de dichter die weggekust moet worden door de warme adem van de lente-lezer, is er in "Vier brieven aan lezers" een andere tegenstelling: de dichter leeft met zijn taal zoals een boer met zijn beesten, maar de lezer is een 'steedse vreemdeling' die zich ernstig moet inspannen om tot de natuurlijke traditie van de taal terug te keren. Van der Graft heeft de langste tijd van zijn leven in steden gewoond – Rotterdam, Nijmegen, Amsterdam, Utrecht –, maar desondanks, of: daarom, heeft hij een afkeer van de stad met haar mensenkamers, haar produktiezucht, haar computertaal. De dichter is de natuurmens die de taal hoedt en behoedt met het doel ook de stedeling te laten overleven. Maar vanouds zijn die beiden vijanden van elkaar:

u die leest, een
steedse vreemdeling,

ik die leef met
al die beesten,

boer van het
alfabet (829)

Deze spanningsvelden tussen dichter en lezer ontstaan uit de communicatiedrift van de dichter. Zijn woorden moeten door "mijn lezer/mijn lieve dooi" losgekust worden uit de vrieskou van de winter. De lezer die zich afgeeft met de steedse cultuur, wordt teruggelokt naar de natuur van de taal. Van der Graft leeft zich graag uit in agrarische metaforen. In "Vier brieven aan lezers" trekt hij aan de uiers,

mijn vingers vet
van de melk der poëzie.

Vreemdeling, zie
en drink. (830)

2. Willem Barnard, zijn leven

Voordat ik enkele belangrijke aspecten van Van der Grafts poëzie bespreek, wil ik iets over de man zelf vertellen.

Guillaume van der Graft is een schuilnaam. Als Wilhelmus Barnard werd hij in 1920 geboren in Rotterdam, waar zijn vader als kapper werkte. Zijn moeder was

een 'vrolijk orthodoxe' gelovige, zijn vader was twijfelzuchtig en zwaarmoedig. Willem zelf voelde zich omstreeks z'n vijftiende jaar geen gelovig christen meer.

Het bombardement op Rotterdam, bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, confronteerde hem echter met zo'n eruptie van haat, dat hij als bij blikseminslag ervoer: tegenover deze afgrijselijke diepte moet een hoogte bestaan. (zie interview in *Nederlands Dagblad/Variant* – Van der Graft, 1990c:2-7).

Hij brak zijn letterenstudie in Leiden af en ging theologie studeren in Utrecht.

Zijn eerste gedichten waren inmiddels gepubliceerd in door de Duitsers verboden tijdschriften. Omdat hij loyaliteit met de Duitse bezetter weigerde, werd hij te werk gesteld in Berlijn. Aan deze periode in een ontbindende cultuur herinnert zijn eerste bundel *In exilio* (1946).

Na de oorlog, in 1945, trouwde Willem Barnard met Katinka; zij speelt een rol in menig gedicht, zoals in "Katinka" (19), geschreven in 1942:

Ik zou zo graag hoog van de toren willen blazen
de paarse paarden in de schemering
een overbodige melodie in as.
Kijk, onder in de moestuin staat Katinka
met een goudreinet in haar handen
die houdt zij tegen haar keel.

In hetzelfde jaar werd hij predikant van de Nederlands-Hervormde kerk van Hardenberg in de provincie Overijssel.

Hier kwam hij als stadsmens in aanraking met de ongebrokenheid van het bestaan die eigen is aan het plattelandsleven, een traditie die onbewust binnen de grote culturele tradities valt. Uit "Het boek" (457):

Hazekamps-Hendrik hield het Boek
in zeer hoge ere. Na den eten
's avonds werd het hem aangegeven
en hij las voor. Hij deed het
op een verhoogde toon
zoals een Grieks priester zou doen,
met een stem die duidelijk maakte
hoezeer wij naar adem snakken
en de adem dat is de Geest.
Wie het Woord Gods hardop leest
komt altijd adem te kort
zodat het leven hijgen wordt.

De naam 'dichter-dominee' heeft Barnard/Van der Graft altijd met afschuw verworpen. Hij kon in de praktijk van het leven met die combinatie niet overweg.

Vanaf het begin in Hardenberg heeft hij geworsteld met zijn ervaring dat het predikantschap en het dichterschap haaks op elkaar stonden.

In 1950 werd Barnard predikant in de universiteitsstad Nijmegen, een brandpunt van rooms-katholiek intellectueel leven. Daar ontmoette hij zijn blinde collega Jan Wit van de Waalse kerk. Samen met Jan Wit, Klaas Heeroma, Ad den Besten, Martinus Nijhoff en Jan Willem Schulte Nordholt is hij toen begonnen aan de IKB, de Interkerkelijke Berijming van de psalmen.

In 1954 kon hij het predikantschap ontwijken om in Amsterdam studiesecretaris te worden van de Van der Leeuwstichting, een Nederlands-Hervormde organisatie die in dienst stond van de ontmoeting tussen kerk en kunst.

In 1956 ging hij met een werkbeurs een half jaar naar Engeland om het 'religious drama' te bestuderen. Maar hij ontdekte daar iets wat voor hem van veel groter belang zou zijn: in de liturgie van de Anglicaanse kerk was er niet die kloof tussen kerk en kunst waar Barnard in zijn Nederlandse bestaan tot overspannens toe mee geconfronteerd werd. Dat in een gebed ook het woord 'beauty' voor kon komen – 'God be praised for the beauty' – was voor hem een openbaring. Gesprekken met kunstenaars als T.S. Eliot bewerkten bij hem een doorbraak. Het werd hem steeds duidelijker dat hij zijn predikantschap en zijn kunstenaarschap zou kunnen combineren bij het herschrijven van de liturgie voor de Nederlandse kerk. In Amsterdam resulteerde dit onder meer in de liturgisch experimentele Nocturnen-diensten. Deze experimenten werden voortgezet in het Gelderse dorp Rozendaal, waar Barnard in 1961 opnieuw – *mirabile dictu* – predikant werd. In deze periode gaf hij ook colleges in liturgiek en hymnologie aan de Theologische faculteit van de Universiteit van Brussel.

Na een aantal jaren stond Barnard opnieuw voor de persoonlijke onmogelijkheid om het pastoraat te combineren met het kunstenaarschap. Een diepe depressie voerde hem naar een vervroegd emeritaat in 1975.

Sinds 1980 woont hij in Utrecht. Daar werd hij lid van de Oud-Katholieke kerk, een gemeenschap die hem aantrok om haar liturgische vormen. Tegelijkertijd bleef hij als emeritus-predikant aan de Nederlands-Hervormde kerk verbonden.

3. Barnard/Van der Graft

Voor zijn poëzie hanteert Barnard de schuilnaam Guillaume van der Graft. Onder deze vlag verschenen de belangrijke bundels *Mythologisch* (1950), *Vogels en vissen* (1953), *Overzee* (1961), *Winter en later* (1984), *De hondewacht* (1993). Voor zijn beschouwend werk, door hem graag 'vertogen' genoemd, en zijn gebeden reserveerde hij echter zijn eigen naam W. Barnard. Zo verschenen *Op een zuil zitten* (1973) en *Op een stoel staan* (1979).

Hoewel hij zijn liederen tot zijn poëzie rekent, staat ook onder zijn bijdragen aan het *Liedboek voor de kerken* (1973) 'W. Barnard, geb. 1920'. Dit is enerzijds inconsequent, anderzijds een bewuste keus, want Barnard wenste zijn doopnaam onder de liederen die hij had geschreven voor de gemeenschap waarin hij gedoopt was.

Zijn zoon Benno Barnard publiceerde vanaf 1981 dichtbundels en beschouwend proza. Om de schrijvende Barnards – er is ook nog de neef Henk Barnard, een bekende jeugdboekenschrijver – voor het publiek van elkaar te onderscheiden, publiceerde Willem Barnard in 1982, 1986 en 1989 zijn verzamelde gedichten, liederen en vertogen allemaal onder de schuilnaam Guillaume van der Graft. Dat is nogal verwarrend, temeer daar de liturgische reeks *Hebdomadarium of zeventdagboek* in 1992 onder de naam W. Barnard gebundeld werd als *Stille omgang*.

In dit artikel zal ik Barnard verder Van der Graft noemen, omdat ik vooral over zijn gedichten schrijf.

4. Vijftiger

De Nederlandse literatuur van de eerste helft van de 20e eeuw was, wat men met een echt Nederlandse term aanduidt, 'verzuild', verdeeld in verschillende levensbeschouwelijke richtingen. De protestants-christelijke en de rooms-katholieke zuil waren daarvan de belangrijkste, ieder met zijn eigen tijdschrift, respectievelijk *De Gemeenschap* en *Opwaartsche Wegen* (zie Bijvoet, 1986 en Colenbrander, 1989).

Na de Tweede Wereldoorlog vergruisden deze zuilen langzaam onder de druk van de secularisatie. Momenteel is van een rooms-katholieke literatuur in Nederland geen sprake meer, in Belgisch-Vlaanderen nog wel enigszins. Wel is na de oorlog een duidelijke protestants-christelijke 'restzuil' blijven bestaan; de tijdschriften *Ontmoeting* (1946-1964)² en *Woordwerk* (vanaf 1983)³ zijn daarvan de exponenten.

Van der Graft heeft wel in *Ontmoeting* gepubliceerd en ook, zeer mondjesmaat, in *Woordwerk*, maar hij wil *per se* niet gerekend worden tot een christelijke literatuur. Hij koos na de oorlog voor de zogenoemde 'doorbraakbeweging', die de

2 *Ontmoeting, letterkundig en algemeen cultureel maandblad* (1946-1964). Belangrijke redacteurs van de eerste tien jaargangen waren C. Rijnsdorp, P.J. Risseeuw, D. van der Stoep, en later Inge Lievaart, Frank Daen en Jacoba M. Vreugdenhil.

3 *Woordwerk, christelijk literair tijdschrift* (1983-heden). Redacteurs: Bert Hofman, Anne Schipper en Hans Werkman. Redactieadres: Willem van Mechelenstraat 5, 3817 BB Amersfoort, Holland.

christelijke organisaties geen zelfstandig leven wilde toekennen. De inhoud van veel van Van der Grafts werk is echter zo duidelijk geworteld in het christendom, dat men zijn naam en zijn werk onmogelijk los kan maken van de begrippen *christelijke cultuur* en *christelijke literatuur*.

Het begin van zijn literaire optreden viel – en dat lag voor hem als ‘doorbraakman’ voor de hand – buiten het christelijke uitgeverscircuit. Maar daar was nog een andere reden voor. Het christelijke poëziewereldje van na 1945 teerde vormtechnisch op vooroorlogse reserves. Van der Graft echter nam enthousiast deel aan de vernieuwingsbeweging van de Vijftigers met dichters als Gerrit Kouwenaar, Paul Rodenko, Lucebert, Remco Campert, Simon Vinkenoog, Jan Hanlo. In hun experimentele poëzie doorbraken zij een "gestandaardiseerd poëtisch waardensysteem" (Rodenko, 1954:10) en gebruikten met graagte associatieve beeldspraak.

Toch heeft Van der Graft tussen de Vijftigers een geheel eigen toon en inhoud bewaard. Neem zijn bekende gedicht ‘Oxfordstreet’ (584), geschreven in 1959 en opgenomen in de bundel *Overzee*.

Oxfordstreet

Alles kan veranderen in een dag
als de auto's gaan grazen in de straten,
mooie glanzende koeien en schapen
en de verkeerslichten staan groen op gras.

Engelen als cowboys ertussendoor
houden zich bezig met de paardekrachten,
want God, God in het diepst van zijn gedachten,
dat is een boer, dat is gewoon een boer.

Hij scheurt het asfalt als een grasland open,
in de riolen schieten vissen kuit,
wat dood is doet hij ademen en lopen,
maakt van metaal een zachtkloppende huid.

Het zal ontroerend zijn om te aanschouwen
als al die auto's ook kunnen herkauwen.

De vorm van dit gedicht is traditioneel. Ook naar inhoud staat het in een traditie: de verwachting van het koninkrijk Gods. Maar hoe heel anders dan in het doorsnee-christelijke gedicht van die tijd zijn de metaforen. Weinig christendichters zouden het toen aangedurfd hebben om engelen te paard te zetten in de Londense Oxfordstreet en daar het herstel van alle dingen bij de wederkomst van Christus te laten plaatsvinden. Dat God "gewoon een boer" werd genoemd, kon gemakkelijk als godslastering opgevat worden. Maar Van der Graft zag agra-

rische trekken in een God die beloofd had de natuur van het paradijs te herstellen. Tussen de regels door ironiseerde hij de bekende dichtregel van de individualist en estheticist uit 1880, Willem Kloos: "Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten ...". Het bewuste doorslaan van de metafoor in de laatste regels was een vorm van ironie die in de christelijke poëzie van die tijd zeldzaam was.

Met deze originaliteit maakte Van der Graft enerzijds deel uit van de vernieuwende beweging der Vijftigers, anderzijds bleef hij volstrekt zichzelf als gelovige.

Opmerkelijk is Van der Grafts associatieve beeldspraak, ook een kenmerk van de Vijftigers. In zijn in vele talen vertaalde gedicht "Tegen de ketterij der straaljagers" (280) ("Contre l'hérésie des chasseurs à réaction", "Wider die Ketzerei der Düsenjäger", "Against the heresy of the jet-fighters", enz.⁴) associeert hij het tegennatuurlijke geluid van de straaljagers met religieuze ketterij, de straaljagers zelf met vissen die niet behoren te vliegen, de ware vogels, wegschuilend in een zangstaking, met "zweetdruppels [...] in de oksels van de nacht", en vandaar springt zijn dichterlijke associatie over naar de vredelievende Gandhi en de natuurapostel Franciscus van Assisi. Dit gedicht, geschreven in 1951, riep in de literatuurstudie allerlei interpretaties op (zie Caspers & Weck, 1969:74-76; Van Doorn, 1973:9-15; Caspers & Weck, 1973:493-495). De dieptelaag ervan is kennelijk niet zo eenduidig, geheel in overeenstemming met de poly-interpretabiliteit van de Vijftigers. Toch heeft het een verstaanbare oppervlaktelaag, en daarmee stimuleerde Van der Graft het protest tegen een brutale overheersing door de onnatuur.

Tegen de ketterij der straaljagers

Laten de vogels protesteren
tegen de branding, tegen het schuim
tegen de vliegende vissen

laten de vogels protesteren
tegen de opgezette vogels
tegen de vogelschemering

.....
laten de vogels zich verschuilen
in de nesten van het donker
laten ze zweetdruppels worden
in de oksels van de nacht

4 Vertalingen van "Tegen de ketterij der straaljagers" verschenen in de Frans-, Engels-, Duits- en anderstalige vertalingen van Hugo Brems en Ad Zuiderent, *Hedendaagse Nederlandstalige dichters* (1992)

laten de vogels gandhibeesten
monniken van assisi zijn
en laten de mensen zich bekeren
met hun woorden slaan van woede
dat de vogels niet meer broeden
met hun hart slaan van verdriet
dat de hemel stroomgebied
van de diepzee is geworden

laten de mensen protesteren
met hun armen vol met veren
en een brok zon in hun keel.

Ook door zijn aardse karakter sluit dit gedicht aan bij het materialisme van de Vijftigers. Maar er is een groot verschil. De christelijke levensvisie van Van der Graft zorgt ervoor dat hij het aardse niet verabsoluteert. Er is een bovenaards perspectief.

Opmerkelijk is hoe vaak Van der Graft een bovenaardse werkelijkheid voorziet van een aardse metafoor. Hij associeert de naam van de Engelse stad York op de klank af met *pork*⁵ en zodoende waarschijnlijk het knorren van varkens. In "De kerken van York" (592) zijn het aardse en het bovenaardse volstrekt organisch in elkaar opgegaan:

York, vijf-en-twintig biggen en een zeug.
O de zachtaardige spekgrijze stenen
moederkerk met de kleintjes daaromheen, ze
drinken het oude godsspaarvarken leeg, [...]

Eveneens materieel en lijfelijk is de beeldspraak van Van der Graft als hij over sacrale zaken schrijft. Over het Heilig Avondmaal bijvoorbeeld in "Liederen voor de gedachtenis des Heren" (394-395):

Wij geloven met hand en tand
het brood van de heilige dis
dat met pasen geboren is
de wijn onze bloedverwant.

Zeer kenmerkend voor Van der Graft is dus zijn brugfunctie tussen het poëtisch experiment van de Vijftigers en de christelijke traditie.

5 Bij de voorpublicatie in *Ontmoeting*, 14:85, dec. 1960 was het gedicht nog voorzien van het motto '(York-pork)'.

In 1954 verscheen de in Nederland beroemde bloemlezing uit de gedichten van de Vijftigers, *Nieuwe griffels schone leien* (1954), gemaakt door Paul Rodenko. Vanzelfsprekend nam hij ook gedichten van Van der Graft op. Toch was de lei van Van der Graft zo schoon niet. De Vijftigers wilden vertrekken vanuit een nulpunt, maar dat kon niet het startpunt van Van der Graft zijn. Hij experimenteerde met zijn nieuwe griffel binnen de door hem persoonlijk herwonnen traditie van het christelijk geloof.

Twee jaar na Rodenko kwam de dichter Simon Vinkenoog met een bloemlezing uit de poëzie der Vijftigers, *Atonaal*. In zijn inleiding (Vinkenoog, 1956:14) noemde hij Van der Graft wel een van de "zeer verdienstelijke dichters", maar hij was volgens Vinkenoog alleen een goede buur en een niet-te-verre vriend van "de nieuwe dichtkunst". Vinkenoog had gelijk – Van der Graft schiep de taal niet vanuit het niets, maar hij herschiep de taal vanuit de schepping Gods, het woord. Het is niet vreemd dat de Vlaming Paul Gillaerts, die op Van der Grafts poëtica promoveerde, een bijbelregister van 25 kolommen lang bij diens poëtisch oeuvre kon maken. Het bijbelregister is opgenomen in *Roepend om gehoor te vinden, een semiotische studie over de poëtica van Willem Barnard/Guillaume van der Graft* (Gillaerts, 1982).⁶

5. Liedereren

Van der Grafts poëzie is in belangrijke mate 'mythologisch', zoals de titel van een van zijn bundels luidt. In zijn Abraham-gedichten lokt hij Abraham weg van de heidense mythe die zonder goddelijke betekenis is. "Van Abraham, de vader der gelovigen" (*Verzamelde liederen*, 111) begint als volgt:

Uit Oer is hij getogen,
aartsvader Abraham,
om voortaan te geloven
in 't land van Kanaän.

Met dit citaat zijn we op het terrein van de liedereren gekomen. Maar het is in Van der Grafts poëtica hetzelfde terrein. "Liedereren zijn gedichten", zei hij, "en gedichten worden geschreven door dichters" (zie Blankesteijn, [1990:2-41]; citaat op p. 15). Hij wenste een kerk geen lekkend dak of walmende kaarsen toe, maar dan ook geen rammelende liedereren van laag poëtisch niveau. Het kerklied eist vakmanschap, dichterschap.

6 In de handelseditie (1987) ontbreekt het. Gillaerts herschreef het register later vanuit de tweede druk van de *Verzamelde Gedichten* en publiceerde dit in Ad den Besten *et al.* (1990:55-69).

Voor het *Liedboek voor de kerken* schreef hij 38 psalmberijmingen (waarvan 27 alleen en 11 in samenwerking geschreven) en 76 gezangen. Voor de Rooms-katholieke Vlaamse kerkliedbundel *Zingt Jubilate* (1977) schreef hij 40 liederen en in het *Oud-Katholiek Gezangboek* (1990) werden ruim 80 gezangen van hem opgenomen.

Van de gezangen in het *Liedboek voor de kerken* behoren enkele van de eigenzinnigste tot zijn aandeel, zoals "Jeruzalem, mijn vaderstad" (*Verzamelde liederen* 245-247), een bijna volkse deun, maar tegelijk verheven in zijn grootse verlangens, 21 coupletten lang.

En Luther zingt er als een zwaan
en Bach, de grote Bach,
die mag de maat der engelen slaan
de lieve lange dag.

.....

Jeruzalem, mijn vaderhuis,
mijn moederstad, wanneer
zal ik u zien? Wij zijn op reis
naar u en naar de Heer.

Van der Graft vond dit werk voor de kerkzang niet gemakkelijk, vooral omdat de kerkelijke ambtenarij hem daarbij wilde kortwieken.

Nooit meer zal ik mij laten lijmen
ambtelijk voor de kerk te rijmen
met de synode officieel
als een groot bot mes op de keel.

En toch ging hij, terwille van het kerkvolk, met ironische en paradoxale tegenzin verder:

De ware kerk is als een bruid,
zij ouwehoert niet in en uit,
maar zingt met tranen in haar strot
over haar eeuwige rijmwoord God. (649)

God rijmt bij Van der Graft niet op *lot*, maar wel op *strot*, op *keel*. Zette in een van zijn allereerste gedichten Katinka al niet een appel op haar *keel*? Uit de keel

komt het woord en het woord, de taal is gemaakt door God. Deze 'taaltheologie'⁷ is in Van der Grafts werk van groot belang.

6. Wanhoop en hoop

In zijn dichterschap is echter ook een andere toon voortdurend aanwezig, die van de existentiële wanhoop. In Van der Graft als cultuurpessimist hebben velen zich herkend. "Tegen de ketterij der straaljagers" vecht tegen de "vogelschemering", de verduistering van de mensenwereld, veroorzaakt door de boze, niet-menselijke machinerieën. De mens die ze uitvindt, roept daarmee de ondergang op. In de gedichten van Van der Graft zit een bijna depressieve kijk op de wereld. "Eindweer" (624) is er een voorbeeld van.

Eindweer

Het is van dat eindweer.
Bekommeren zich de klimaten
om mens en dier?
Immers nee, zij verdommen
de strevingen.
Wees er maar zeker van, de bestaande
goden blijven gezeten,
zij schudden de dood van hun schouders
als hemelbloesem.
Het regent zonder weerga.

In de bundel *Winter en later* (1984) komen vele sporen voor van dit cultuurpessimisme:

sedert het westen
eenmaal begonnen is over de schreef te gaan,
het vergiftigt de bronnen
van het bestaan

.....

ik weet geen raad
ik weet geen raad,

Europa dat ik liefheb dat ik haat. (867/868)

Behalve cultuurdepressiviteit laat Van der Graft ook twijfelzucht zien in zijn werk. Al zingend overwint hij het ongelooft, maar al zwijgend en zich zorgen

7 Van der Grafts persoonlijke en literaire vriend prof. dr. Klaas Heeroma werkte de taaltheologie uit in zijn *Nader tot een taaltheologie* (1967).

makend wordt hij overwonnen door een groeiende twijfelzucht. In zijn poëzie gaat het ook over de vraag van het postmodernisme: wat is waarheid en waar is ze? Uit "Meer van Genève" (675):

De waarheid is een hooggebergte,
ik weet er alleen bij gelijkenis van,
hoe hoger ik kom des te verder
weg over het meer.

De dood daarentegen wordt, naarmate de leeftijd van de dichter stijgt, een steeds diepere, heilloze zekerheid:

want ik zal de grond ingaan

in de grond ben ik alleen
in de grond ben ik alleen

onverstaan, steen of geen steen. (893)

In zijn laatste bundels komt veel angst voor, veel alleenheid, veel godsverduistering.

De hanen slaan hun hete sporen
in de flanken van nacht en tij,
maar ik word niet meer geboren,
de beloften zijn voorbij. (850)

Dit is uit het gedicht "Alleen in de nacht". Maar in dezelfde bundel *Winter en later* is de haan het symbool van het nieuwe leven. In "Heemse herzien" (887/888) bezoekt de dichter de middeleeuwse pastorie van het dorp Heemse, vlak bij zijn eerste predikantsplaats Hardenberg. Ver van de Europese stedelijke doem, dicht bij de natuur, staat het geloof in de opstanding weer op:

.....
en de haan van de tuinman riep
schor van ontroering nog eens
al was het al middag met
een flexibele stem *resurrexit*

sicut dixit tokten de kippen,
die nijvere nonnen van Pasen,

hoewel het al zomer was
in het middeleeuwse gras.

In de cyclus "De schorre haan" (905-911) is het opnieuw de haan die de macht van de duisternis verdrijft en aan de opstanding van Christus herinnert.

[...] Maar de haan
zet er steeds stug hetzelfde tegenaan:
resurrexit, dat Hij is opgestaan

vanmorgen vroeg al voor de eerste uren
toen het nog aardedonker was, eivol. (909)

7. De hondewacht

De tot nog toe laatste bundel van Van der Graft is *De hondewacht*, verschenen in 1993, kort voordat hem de Dr. C. Rijnsdorp Prijs werd toegekend.⁸ De hondewacht is de wacht op een schip van middernacht tot vier uur in de morgen. In die titel zitten twee soorten van bestaan: nacht en doorbrekende dageraad, dood en leven. Op het omslag is deze dubbelheid door de ontwerper Steven van der Gaauw aandachtig weergegeven met een gele, maansikkelachtige hondewacht-kloktijd die zich in het donker boort.

In het eerste gedicht in deze bundel is er een bezwerend gesprek met een schimmige, onbereikbare 'u':

Angst is een hinderlaag om u heen.
Daar in het midden, doodstil
moet gij te vinden zijn. Hoe?

Opent een weg naar u toe?

Die van de krakende voegen.
Die van het neen.

In een radiogesprek zei Van der Graft dat hij hier met 'u' God bedoelde. "Als ik God nader, kan ik niet, in het ultieme moment word ik afgeknepen van Hem."

Deze godsverduistering – een belangrijk kenmerk van de hedendaagse westerse cultuur – heeft echter bij Van der Graft steeds haar keerzijde. Naast elkaar staan in zijn laatste bundel de gedichten "Tegen de parousie" (16) en "Tussen het

⁸ Guillaume van der Graft ontving de volgende literaire prijzen: 1950 – Culturele prijs van de gemeente Arnhem voor de bundels *In exilio*, *Achterstand* en *Mythologisch* (jury: J. Bronkhorst, Barend de Goede, Jan H. de Groot, Johan van der Woude, Bernard Verhoeven), 1954 – Van der Hoogtprijs voor de bundel *Vogels en visven* (jury: Victor van Vriesland (voorz.), Jan Engelman, Ed. Hoormik, prof. dr. P. Minderaa, Theun de Vries), 1957-Poezieprijs van de gemeente Amsterdam voor de bundel *Woorden van brood* (jury: prof. dr. P. Minderaa, W.J. van der Molen, Paul Rodenko), 1993 – Dr. C. Rijnsdorp Prijs voor zijn gehele oeuvre (jury: Hans Werkman (voorz.), prof. dr. W.J.M. Bronzwaer, Anton Korteweg, dr. R.G.K. Kraan, prof. dr. Margaretha H. Schenkeveld). In 1966 ontving hij een eredoctoraat van de Rijksuniversiteit van Utrecht voor zijn literair, exegetisch en hymnologisch werk.

zingende kerkvolk" (17). In het eerste is het licht van de parousie (de terugkeer van Christus op aarde) bedreigend:

Licht in het hart van de steen,
blijf daar begraven. Indien
die hitte naar buiten zweette,

bleef het niet bij een bericht
van hoop. Rouw zette in,
ik zou geen raad weten

In het tweede gedicht is het heil zeer aanwezig. Het lijkt een beetje op de opgewekte eschatologie in "Oxford Street". Van der Graft ervaart het mens-zijn in een behekste tijd van godverlatenheid als een dubbelleven. In zijn poëzie is hij beangst maar getroost, getroost maar beangst. Enerzijds grijpt in de ketterse wereld van helse machines de godsverduistering ook hem en zijn werk. Tussen het zingende kerkvolk echter stijgt anderzijds "al dat geloven" hem naar de keel.

Tussen het zingende kerkvolk

Soms, als ze hun longen
te boven zingen,
het dak staat bol van geluid,
kijk ik mijn ogen uit:

alles verandert, de dingen
staan stil te dansen, het altaar haast
swingende, pinkstertongen
worden de kaarsen en de gezichten

van de gewoonste stervelingen
glanzen van licht. Ik verwonder mij
tot ik versta:

zonder die tranen in mijn ogen
had zich de wereld niet bewogen,
gingen de dingen niet opgetogen
al dat geloven achterna.

Bibliografie

- Bijvoet, Th.A.P. *et al.* 1986. *De Gemeenschap 1925-1941*. Schrijversprentenboek 24. Den Haag : Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum.
- Blankesteyn, Hans 1990. Guillaume van der Graft. *Theologische Etherleergangen rondom het Woord*:2-41, Sept.
- Brems, Hugo & Zuiderent, Ad. 1992. *Hedendaagse Nederlandstalige dichters*. Rekkum (België) : Stichting Ons Erfdeel.

- Caspers, J.H. & Weck, J.G.M. 1969. *Röntgenstralen door moderne poëzie*. Amsterdam/Antwerpen : W. Versluys N.V.
- Caspers, J.H. & Weck, J.G.M. 1973. Weerwoord. *Levende Talen*, 301:493-495, okt.
- Colenbrander, Dineke *et al.* 1989. *Opwaartsche wegen*. *Schrijversprentenboek* 28. Den Haag : Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum.
- Den Besten, Ad. *et al.* 1990. *Leven in zinsverband, over het werk van Willem Barnard Guillaume van der Graft*. Voorburg : Publicons.
- Gillaerts, Paul. 1982. *Roepend om gehoor te vinden, een semiotisch studie over de poetica van Willem Barnard / Guillaume van der Graft*. Leuven : Van Gorcum.
- Heeroma, Klaas. 1967. *Nader tot een taaltheologie*. Den Haag : Bert Bakker/Daamen N.V..
- Rodenko, Paul. 1954. *Nieuwe griffels schone leien*. Bert Bakker/Daamen N.V. : Den Haag.
- Van der Ent, H. 1990. Guillaume van der Graft. (*In Wille, P. e.a. (samesteller) Uitgelezen*. Deel II. Den Haag : Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum. p. 44-52.)
- Van der Graft, Guillaume. 1982. *Verzamelde gedichten*, Baarn : De Prom. Tweede aangevulde druk 1985.
- Van der Graft, Guillaume. 1986. *Verzamelde Liederen*. Baarn : De Prom.
- Van der Graft, Guillaume. 1987. *Ter gedachtenis, gedichten*. Baarn : De Prom.
- Van der Graft, Guillaume. 1989. *Verzameld Vertoog*. Baarn : De Prom.
- Van der Graft, Guillaume. 1990a. *Niettegenstaande de tijd, gedichten*. Baarn : De Prom.
- Van der Graft, Guillaume. 1990b. *Licht komt uit zwarte doeken, essays*. Baarn : De Prom.
- Van der Graft, G. 1990c. Ik ben aangeraakt om de aanbidding gaande te houden – Interview van Hans Werkman met Guillaume van der Graft. *Nederlands Dagblad Variant* 2-7, Sept
- Van der Graft, Guillaume. 1993. *De hondewacht*. Baarn : De Prom.
- Van Doorn, Th.H. 1973. Twee interpretaties en de bedoeling van de dichter. *Levende Talen*, 294:9-15, Jan.
- Vinkenooog, Simon 1956 *Atonaal*. Den Haag : A.A.M. Stols.

Amersfoort, Nederland

